

Securitization theory of the Copenhagen school from the perspective of discourse analysis and political linguistics

[Teória sekuritizácie kodanskej školy z pohľadu diskurznej analýzy a politickej lingvistiky]

Irina Dulebova – Radoslav Stefancik

DOI: 10.18355/XL.2017.10.02.05

Anotácia

V príspevku analyzujeme inovačné východiska teórie Kodanskej školy ako impulzu a možnosti reinterpretácií pojmu *bezpečnosť* z pozície politickej lingvistiky a diskurznej analýzy, umožňujúcej konceptualizovať bezpečnosť ako diskurznu prax konštitujúcu politické spoločenstvo. Vychádzame pritom z názoru predstaviteľov Kodanskej školy, že akt sekuritizácie ako rečový akt vytvára nové zmysly a je schopný naštartovať určitú sociálnu dynamiku. Podobne zamerané výskumy by dokázali nielen vysvetliť, ako sa prostredníctvom rečového aktu vytvára pocit ohrozenia u referenčných objektov, ale by bezpochyby urýchlili aj proces etablovania politickej lingvistiky na Slovensku, a zdôraznili váhu lingvistickej zložky v takto orientovanom výskume. V našom výskume pristupujeme k politickej lingvistike ako hraničnej disciplíne, využívajúcej v rámci interdisciplinárneho prístupu metódy politologickej a lingvistickej analýzy, ktorá má možnosť ísť do hĺbky jazykových aspektov procesov sekuritizácie a zodpovedať na otázku, ako sa proces sekuritizácie *jazykovo* uskutočňuje.

Kľúčové slová: diskurzna analýza, teória sekuritizácie, kodanská škola, politická lingvistika

Úvod

Aktuálnou tendenciou vedeckého badania na rozhraní lingvistiky a politológie sa na začiatku 21. storočia stalo využitie teórie diskurznej analýzy pre rekonceptualizáciu pojmu *bezpečnosť*. Okrem množstva objektívnych faktorov, ktoré ovplyvnili nastolenie daného vektora vo vedeckom výskume, nezanedbateľnú úlohu zohral aj nárast nespokojnosti spoločenskovedných a humanitných bádateľov s epistemologickými a metateoretickými následkami hegemonie vojenskej a (širšie) štátocentrickej paradigmy daného pojmu. Žiadanými sa stali lingvistické, diskurzne teórie, ktoré umožňujú analyzovať danú problematiku v širšom sociálnom kontexte, zohľadňujú interakciu medzi doménou jazyka a doménou spoločnosti, medzi slovom a konaním (Dulebova, 2016: 50). Lingvistickou optikou sa každý sociálny čin vníma zároveň aj ako jazykový akt, keďže individuálne aj kolektívne subjekty musia byť „ozvučené“ a objektívna realita musí byť „prerozprávána“, aby sa reprodukovala alebo transformovala. Takto sa jazyk stáva „dôležitým z hľadiska ontológie“ (Hansen, 2006: 16), a zo spôsobu opisu reality sa na jazyk začína oprávnené nazerať ako na spôsob vytvárania, konštruovania a objektivizácie reality, teda ako na diskurz (Guzi, 2013: 49).

Diskurzny obrat vyplýval aj z jedného zo základných východísk postštrukturalizmu, podľa ktorého materiálne objekty a štruktúry nadobúdajú svoju materialitu a objektívny ontologický status prostredníctvom diskurznej reprezentácie (Laclau, Mouffe, 1985: 108). Dôležitým bol aj lingvistický obrat v sociálnej teórii,

spočívajúci v obrate od reality k textualite, keďže „textualizácia analýzy znamená uznanie v prvom rade toho, že hocijaká „realita“ je sprostredkovaná a determinovaná spôsobom reprezentácie, ako aj toho, že reprezentácie nie sú len opisom sveta faktov, ale spôsobom vytvárania daných faktov“ (Shapiro, 1989: 14). Pojem *bezpečnosť* sa tak premietol do oblasti lingvistiky ako jazyková voľba autora textu. Ako výsledok už spomínanej zmeny výskumnej paradigmy sa bezpečnosť sa začala konceptualizovať ako rečový akt, prostredníctvom ktorého sa určití aktéri, procesy a udalosti konštitujú ako potenciálne nebezpečenstvo pre určitú entitu, najčastejšie pre štát alebo sociálnu skupinu“ (Wæver, 2007: 49).

Teoria sekuritizácie kodanskej školy

Pojem bezpečnosti je dnes mimoriadne frekventovaný v politológii a iných sociálnych vedách. Príkladmi konceptuálnej analýzy bezpečnosti v politológii sú napr. práca Davida Baldwin *The Concept of Security* (1997) v ktorej bezpečnosť vníma ako nízku pravdepodobnosť poškodenia existujúcich hodnôt (Baldwin, 1997: 13). Politológ Richard Ullman v práci *Redefining Security* (1983) považuje za bezpečnosť znižovanie „zraniteľnosti ľudstva“ a podčiarkuje, že hrozby nevojenského charakteru, vrátane environmentálnych, majú ten istý, ba až väčší potenciál uskočiť národnej bezpečnosti ako klasické vojenské, a navrhuje prehodnotiť agendu bezpečnostnej politiky, nakoľko nevojenské aspekty "sa pravdepodobne stanú horšie zvládnuteľnými a nebezpečenstvo ich zanedbania rastie" (Ullman, 1983: 153). Napriek množstvu rôznorodých definícií je to však zatiaľ pomerne slabo konceptualizovaný rámec, ktorý nastrojuje zásadné otázky: Kto je objektom bezpečnosti (jednotlivci, skupiny, národy, štáty, regióny, ľudstvo)? Aké sú nástroje na udržanie bezpečnosti (vojenské, politické, ekonomické, diplomatické, kultúrne)?

Riešeniu daných otázok sa venujú v posledných desaťročiach tzv. kritické bezpečnostné štúdie (**Critical Security Studies**), ktoré sa snažia o prehĺbenie a rozšírenie klasického štátocentrického prístupu a poukazujú na ďalšie aspekty bezpečnosti. Príkladom môže byť Kodanská škola, Parížska škola, **Waleská škola (známa aj ako Aberystwyth School)** alebo ďalšie smery vychádzajúce z teórie sociálneho konštruktivismu.

Najviac v tomto smere v súčasnosti urobili predstavitelia tzv. Kodanskej školy Ole Wæver, Barry Buzan a iní, ktoré vo svojich prácach o teórii sekuritizácie (securitisation theory) prehodnocujú viaceré aspekty tradičného vnímania konceptu bezpečnosti, a začínajú ju reinterpretovať a následne dôsledne analyzovať ako rečový akt. Wæver predkladá a obhajuje názor, že bezpečnosť funguje nie ako znak vysielaný referentovi, ale ako čin, konanie prostredníctvom výroku, podobne ako sa deje pri uzatvorení stávky, vyjadrení sľubu a pod. (Wæver, 2007: 73). Opiera sa pritom do značnej miery o teóriu rečových aktov (speech acts) J. L. Austina (1962).

Východiská teórie sekuritizácie boli najpodrobnejšie objasnené v spoločnom diele Barryho Buzana, Oleho Wævera a Jaapa de Wilda *Security: a new framework for analysis* (1998), ktoré v českom preklade vyšlo v roku 2005 (*Bezpečnosť: Nový rámec pre analýzu*). Medzi významné práce Kodanskej školy sa radia aj *Understanding Global Security* (2004) od Petera Hougha; *People, States and Fear* (2007) Barryho Buzana; *The Empire of Security* (2006) od Williama Baina.

Základným postulátom, z ktorého vychádzajú teórie podobné kodanskej škole je sociálny konštruktivismus ktorý predpokladá, že komunikácia/interakcia členov spoločnosti zohráva aktívnu úlohu pri vytváraní, stabilizácii a transformácii sociálnej reality (Berger, Luckmann, 1999; Duleba, 2016). V tomto zmysle je dôležité zdôrazniť, že v podstate nejde o zisťovanie toho, či je niečo oprávnené považované za

bezpečnostnú hrozbu, ale o zisťovanie toho, čo sa v duchu sociálneho konstruktivismu ako bezpečnostná hrozba modeluje/konstruuje a aké jazykové prostriedky sú na tento cieľ využívané. Tu treba dodať, že aj pre Barryho Buzana, Ole Wævera a Jaapa de Wildea má definičné kritérium bezpečnosti textuálny charakter – ide o špecifickú rétorickú štruktúru, ktorú je nutné hľadať v diskurznej praxi (Buzan et al., 2005: 205).

Základne pojmy teórie sekuritizácie

K základným pojmom teórie sekuritizácie Kodanskej školy patria referenčné objekty, aktéri sekuritizácie, funkcionálni aktéri, sekuritizácia a desekuritizácia.

Referenčné objekty sú entity, ktoré sú existenčne ohrozené a môžu si legitímne nárokovat' na právo na prežitie. Môže to byť celé ľudstvo, biosféra, ekonomika krajiny, demokratické hodnoty spoločnosti či konkrétna identita spoločenskej skupiny (Buzan – Wæver – Wilde, 2005: 48).

Aktér sekuritizácie je aktér, ktorý prezentuje hrozbu ako objektívne existujúcu pre konkrétny referenčný objekt. Vyníma tým pádom tému z bežného politického procesu a presúva ju do roviny sekuritizácie (prostredníctvom rečového aktu). Aktérmi sekuritizácie sú prevažne politici, ale môžu byť aj ľudia mimo politiky (Buzan – Wæver – Wilde, 2005: 34).

Funkcionálny aktér pôsobí na vzťahy v sekuritizovanom sektore, ale pritom bezprostredne (rečovým aktom) nesekuritizuje konkrétne hrozby, ani nie je referenčným aktérom, napríklad, môže to byť firma znečisťujúca životné prostredie (Buzan – Wæver – Wilde, 2005: 48-49). Určovanie hrozby je intersubjektívnym názorovým vymedzením tej elity, ktorá dokázala presvedčiť o naliehavosti tejto hrozby. Efektívnym partnerom pri vymedzení a hodnotení hrozby sú napríklad aj médiá ako funkcionálny aktér, a práve ten subjekt, ktorý má možnosť ich istým spôsobom ovplyvňovať, môže značným spôsobom ovplyvňovať aj vývoj situácie (Buzan – Wæver – Wilde, 1998: 170).

Pokiaľ sa aktér sekuritizácie dokáže tvrdením o prioritě a naliehavosti existenčnej hrozby vyhnúť inak záväzným pravidlám a procedúram, stávame sa svedkami úspešnej sekuritizácie (Buzan – Wæver – Wilde, 2005: 35). Je však nutné pochopiť, že aktérovo sekuritizačné konanie nie je jedinou zárukou úspešnej sekuritizácie. Úspešná sekuritizácia je podmienená akceptovaním zo strany verejnosti. Veľmi dôležitá úloha sa v procese sekuritizácie odvádza aktérovi, ktorého vplyv a pozícia v danej spoločnosti je zvyčajne nezanedbateľná, a aj vďaka vplyvu aktéra sa hrozba stáva hrozbou len tým, že on ju tak vníma a verejne to vyhlasuje (performative speech act). V danom aspekte treba mať na zreteli, že „vládna informačná politika do značnej miery ovplyvňuje implementáciu informačných a komunikačných technológií, môže vytvárať rozdiely v postavení určitých typov aktérov v podobe výhod a nevýhod vo vzťahu k informáciám a ich využivaníu, určuje parametre vládných informačných aktivít, významne ovplyvňuje politické, spoločenské a ekonomické podmienky práce s informáciou“ (Susol et al., 2012: 22). Zvýhodnený aktér sekuritizácie má teda neporovnateľne väčší potenciál pre naplnenie svojich zámerov (sekuritizáciu možno považovať za uskutočnenú len vtedy, ak bola úspešná aj vo vzťahu k recipientovi, ktorý ju akceptoval). Následne na základe súhlasu a podpory spoločnosti môže aktér podniknúť mimoriadne opatrenia alebo obísť pravidlá a zákony (legitimize the breaking of rules).

Podstatné sú aj vlastnosti uvádzaných hrozieb, ktoré buď sekuritizáciu napomáhajú, alebo ju naopak sťažujú (Buzan – Wæver – Wilde, 2005: 45), ako aj

jazykové prostriedky jej realizácie. Napríklad, používanie výrazných, emočne zafarbených výrazov, sústavná metaforizácia, hyperbolizácia, „prenikanie subštandardnej lexiky (sociolektizmov, žargonizmov, argotu a hrubých vulgarizmov) do spisovného hovorového jazyka“ (Grigorjanova, 2015: 136) a zároveň nepretržitá mediálna prezentácia preplnených utečeneckých táborov, súčasný nárast počtu teroristických aktov a panika, ktorá zachvátila Európu, je faktom, ktorý bezpochyby napomáha rýchlej sekuritizácii momentálne veľmi aktuálnej témy – témy medzinárodnej migrácie (Huysmans, 2000), ktorá sa začala sekuritizovať hlavne po teroristických útokoch na civilné ciele v USA v septembri 2001, spravidla ako súčasť diskusie o boji proti medzinárodnému terorizmu (Karyotis, 2007). Vonkoncom sa tak nedeje z toho dôvodu, že medzi danými fenoménmi existuje objektívna spojitosť. Deje sa tak preto, že médiá (ako funkcionálni aktéri) a aktéri sekuritizácie tieto témy (prílev utečencov a nárast terorizmu) nepretržite spájajú prostredníctvom výrazného verbálneho a vizuálneho pôsobenia. A to namiesto konštruktívneho postoja k potenciálnym občanom (a pracovníkom) Európskej únie, pri ktorom treba uvažovať skôr o kultúrnej adaptácii a socializačnej činnosti a zaujať „interkultúrny prístup, ktorý má za cieľ vytvárať pozitívny a bezpredsudkový vzťah k ľuďom, ktorých nepoznáme“ (Birova, 2013: 92).

Po odstránení „nebezpečenstva“ nastáva etapa *desekuritizácie* (desecuritisation), v ktorej sa dovtedy sekuritizované otázky prestávajú vnímať spoločnosťou ako potenciálna hrozba, a opäť sa regulujú bežnými pravidlami. Konečným cieľom teda nie je dosiahnutie reálnej objektívnej bezpečnosti, ale odstránenie problematiky z kategórie sekuritizovaných nebezpečenstiev, z diskurznej praxe.

V rámci úvah o dynamickom transformačnom období 90. rokov v Európe, a o dezintegrácii bývalého východného bloku výskumníci kodanskej školy poukazujú na rad politických a sociálnych procesov — globalizáciu, migračné toky, kultúrny imperializmus ako na široko manifestovanú v politickom a mediálnom diskurze potenciálnu hrozbu „verejnej bezpečnosti“, t. j. „schopnosti spoločnosti zachovať si svoje podstatné vlastnosti aj napriek zmene podmienok a potenciálnym alebo existujúcim hrozbám“ (Buzan, Hansen, 2009: 84).

Medzi predstaviteľmi Kodanskej školy prevláda názor, že akt sekuritizácie práve ako rečový akt vytvára nové zmysly a je schopný naštartovať určitú sociálnu dynamiku. Barry Buzan sa domnieva, že úspešná reprezentácia určitých udalostí a procesov ako bezprostrednej hrozby pre štát alebo spoločnosť premiestňuje problematiku z oblasti verejnej politiky s nevyhnutnými legitímnymi vládnymi opatreniami a pod. do kategórie sekuritizácie, t. j. bezpečnostných hrozieb, ktorá už nevyžaduje ďalšie verejné diskusie a vládne rokovania, ale bezodkladné konanie, ktoré môže byť v rozpore s platnou legislatívou ale aj so sociálnymi normami (Buzan et al., 1998: 23).

Predstaviteľom teórie sekuritizácie kritici vyčítajú, že sa nevenujú analýze toho, ako sa sekuritizácia prostredníctvom rečového aktu sa stáva intersubjektívnou a reštrukturalizuje sociálne vzťahy. Pri „textuálnom“ vnímaní sekuritizácie ako sociálne produktívneho rečového aktu, ktorý legitimizuje politikov na zavedenie „súrných opatrení“, sa v prácach teoretikov sekuritizácie dá pozorovať aj iná, „kontextuálna“ interpretácia na základe vyčlenenia faktorov, napomáhajúcich sekuritizáciu (Buzan, Wæver, Wilde, 1998: 33). Okrem špecifických atribútov rečového aktu, ktoré ho dovoľujú vnímať ako sekuritizačnú prax, na jej úspech vplývajú aj samotné špecifiká predpokladanej hrozby (určité situácie sa dajú oveľa jednoduchšie predkladať ako nebezpečenstvo v porovnaní s inými). Navyše aj autorita

aktéra v očiach recipienta značne napomáha úspešnosti aktu sekuritizácie. Viacerí kritici teórie ale zdôrazňujú, že ak si „textuálne“ a „kontextuálne“ chápanie sekuritizácie nemá protirečiť, potom ju treba začať vnímať nie ako osobitný rečový akt prisudzujúci realite jeden a ten istý fixný význam, ale ako samotný proces vytvárania významu, ukotvený hlboko v diskurznom kontexte, ktorý transformuje individuálnu propozíciu do kolektívneho dominujúceho naratívu (Stritzel, 2007: 369).

Ohrozené entity (referenčné objekty)

Teórie medzinárodných vzťahov, ktoré nedokázali predvídať koniec studenej vojny a rozpad bipolárneho systému, museli adaptovať svoj pojmový aparát na procesy, ktoré vyplývali z daných zmien (Buzan, Hansen, 2009: 187). Problematika sa rozšírila a zároveň sa začala „rozpadávať“ na „čiastkové“ koncepty bezpečnosti, ktoré vznikali v 90. rokoch: osobná bezpečnosť (jednotlivca), genderová bezpečnosť, ekonomická bezpečnosť, kolektívna bezpečnosť, potravinová bezpečnosť, ekologická bezpečnosť (Buzan, Hansen, 2009: 136-141). Dnes sa úspešne sekuritizujú hlavne témy ekonomickej stability, zvyšovanie energetickej závislosti, ekológia, celosvetové epidémie, globálne otepľovanie, medzinárodný terorizmus, geopolitické konflikty v blízkosti európskych hraníc, zmrazené konflikty v postsovietskom priestore, udalosti Arabskej jari, migračné problémy (Liďák, 2014; Dvorakova, 2016), prípadne multikulturalizmus a nedostatky v integrácii cudzincom (Hrivíkova, 2016), ktoré sa sekuritizujú ako možná príčina nebezpečenstva terorizmu a straty kultúrnej identity Európanov (Nemethova, 2016). Na Slovensku, resp. v štátoch strednej Európy sa objavuje aj sekuritizácia rastu nacionalizmu (Koziak, 2001) extrémizmu a neofašizmu (Smolík, 2013; Mares, 2014), a hlavným referenčným objektom pritom vystupujú demokratické hodnoty ako základný princíp fungovania EU.

Výsledkom diskusie o rozličných spoločenských fenoménoch je okrem iného posúvanie významov jednotlivých pojmov, ktorými sa postojе vyjadrujú. Tak ako napríklad v Nemecku niesol pojem „Gastarbeiter“ (pozvaný pracovník) v šesťdesiatych rokoch 20. storočia neutrálnu až pozitívnu konotáciu, v súčasnosti patrí k hanlivým výrazom na označenie ekonomických migrantov. Práve tento výraz sa dokonca rozšíril aj do iných jazykových areálov, napríklad do Ruska, kde slúži na urážajúce, dysfemistické označovanie lacnej pracovnej sily z bývalých sovietskych republík. Podobný proces s posúvaním významov niektorých pojmov bol zaznamenaný aj na Slovensku. Význam pôvodne neutrálneho pojmu „migrant“ sa v rámci mimoriadne negatívne ladenéj diskusie pred parlamentnými voľbami 2016 posunul od neutrálneho k negatívnemu. Jeden z nových významov pojmu „migrant“ je v súčasnosti spojený aj s asociáciou „bezpečnostná hrozba“. Zatiaľ čo ešte pred niekoľkými rokmi mal tento pojem označovať človeka, ktorý z rôznych dôvodov (ekonomických, politických, sociálnych) opustil krajinu pôvodu a usadil sa v cieľovej krajine, v súčasnosti nadobudol okrem doterajších konotácií (človek inej kultúry, cudzinec, Arab, moslim, černocho, prípadne konkurencia na pracovnom trhu) aj nový význam, a to spojený s vnútornou bezpečnosťou, resp. ohrozením autochtónnej spoločnosti.

Sekuritizácia z pohľadu diskurznej analýzy

Na odhalenie pravidiel toho, ako sekuritizácia prebieha, je metodologicky užitočné sa pridržať postupov diskurznej analýzy. Vychádzať môžeme z trojdimenzionálneho modelu navrhnutého N. Faircloughom (1996). Prvou úrovňou je úroveň *textuálna*. V centre pozornosti stojí lingvistická analýza diskurznych fragmentov tvoriacich výskumný korpus. Druhou dimenziou je *diskurzna* prax, ktorá

pokrýva otázky produkcie, distribúcie a konzumovania textov a detekciu rozdielnych typov diskurzov v závislosti od sociálnych faktorov (vychádza sa pritom z toho, že texty sú špecificky produkované v špecifických spoločenských kontextoch, špecificky sa šíria a konzumujú). Tretia dimenzia zahŕňa *sociálnu prax*. Na tejto úrovni sú v centre pozornosti úvahy o tom, či diskurzna prax reprodukuje alebo reštrukturuje existujúce usporiadania diskurzu a aké má konkrétne dôsledky v spoločnosti (Cingerova, 2012: 2).

Relevantné východiská diskurznej analýzy ponúka model založený na kombinácii konceptualizačných otázok Davida Baldwina: Čia bezpečnosť? Bezpečnosť pre aké hodnoty? Bezpečnosť/ochrana pred čím? a tzv. zvislej a vodorovnej osi Kodanskej školy. Vzniká tak prehľadný teoretický rámec pre jednoduchšiu identifikáciu referenčných objektov (ako odpovede na prvú otázku) a zdroju hrozieb (ako odpovede na tretiu otázku). **Je to škála, na ktorej v podstate môže byť umiestnená akákoľvek verejná téma. Téma môže byť depolitizovaná, politizovaná alebo sekuritizovaná (čo možno vnímať ako radikálnejšiu formu politizácie). Je to do istej miery subjektívny proces „vyzdvihovania určitej témy, ktorá tak začína byť chápaná ako existenčná hrozba, žiada si mimoriadne opatrenia a ospravedlňuje konanie, čo vybočuje zo štandardných mantinelov politických procedúr“** (Buzan et al., 2003: 39).

Referenčné objekty (medzinárodný systém, regionálny systém, štát, vnútroštátne spoločenstvo, človek) sú na zvislej osi, a tak sa zachytáva ich kvalitatívna zmena. Okrem štátu sa referenčným objektom môžu stať aj nehmotné entity, napríklad ľudské práva alebo demokratické princípy. Zdroje hrozieb tvoria vodorovnú os. Kodanská škola ich rozdeľuje do piatich sektorov: vojenský, politický, societálny, ekonomický a environmentálny.

Pojem societálna (spoločenská) bezpečnosť bol po prvýkrát použitý B. Buzanom v knihe *People, States and Fear* (Buzan, 1991), v ktorej argumentuje, že vzťah medzi bezpečnosťou a identitou rôznych skupín (najmä v kontexte Európy) je dôležitým prvkom stability a bezpečnosti štátu a nazýva ho societálnou bezpečnosťou. Tento koncept vysvetľoval konflikty medzi štátom a rôznymi societálnymi skupinami existujúcimi v štáte. „Hranice štátu a spoločnosti, tvorenej národom, národnostnými, etnickými a kultúrnymi skupinami, sa prekrývajú len zriedkakedy. To je jeden z dôvodov, prečo je potrebné vážne sa zaoberať societálnou bezpečnosťou“. (Buzan, Waever, Wilde, 2005: 139)

Otázka „bezpečnosť akých hodnôt?“ nie je v modeli explicitne zachytená, ale predstavitelia Kodanskej školy sa k nej v svojich prácach vyjadrujú v tom zmysle, že jednotlivci a rôzne sociálne skupiny môžu mať rôzne hodnoty, aj rôzne hodnotové priority, ktorými môžu byť fyzická existencia, blahobyt, čisté životné prostredie, zachovanie kultúrnej identity a pod. Za najdôležitejší pojem považuje O. Waever národnú identitu, ktorá nie je totožná so štátnou identitou, kedy vo vnútri určitého štátu môže žiť niekoľko národov spoločne. Práve národná identita má od skončenia I. svetovej vojny až dodnes predominantné postavenie, posilňuje sa aj v rámci EÚ v zmysle hesla „jednotní v rozmanitosti“, keďže „viacjazyčnosti a multikultúre, ktoré sú jedinečné na kontinente Európa prináleží vysoká vážnosť“ (Birova, Bubáková, 2011: 51). V medzinárodnom prostredí však vždy existovali silné národné myšlienky realizované národnooslobodzovacím bojom a vznikom národných štátov (Ušiak, Nečas, 2011: 35). Podľa Kodanskej školy v podmienkach globalizácie a integrácie, keď hranice spoločnosti prestávajú kopírovať hranice štátu, keď sa národná legislatíva a hraničné kontroly stávajú minulosťou, sa práve upevňovanie kultúrnej osobitosti stáva ekvivalentom bezpečnosti. Deje sa tak aj vďaka tomu, že samotné sociálne

skupiny artikulujú nevyhnutnosť ochrany svojej „spoločenskej“ bezpečnosti. Treba stále mať na zreteli, že v minulosti sa zdôrazňovalo predovšetkým nebezpečenstvo pre štát, dnes sa stále častejšie pertraktuje nebezpečenstvo pre osobu ako referenčný objekt a z toho pramení aj charakter potenciálnych hrozieb, ktoré si aktéri volia ako relevantné. V závislosti od regiónu a sociálnych štandardov danej spoločnosti sa môžu značne líšiť, ale zatiaľ nikto nevyvrátil už vyše pol storočia existujúci model Maslowovej *hierarchie ľudských potrieb* (známy ako *need theory* alebo *hierarchy theory*). Základom pomyselnej pyramídy potrieb (deklarovaných ako univerzálne, čo je ale slabšou a často kritizovanou stránkou danej teórie) sú fyziologické potreby, nasleduje potreba bezpečia, istoty, ďalej potreba lásky, prijatia, spolupatričnosti, za ňou potreba uznania, úcty a ako posledná v poradí potreba sebarealizácie. Bolo by zaujímavé v tomto smere preskúmať, k akým potrebám aktéri sekuritizácie apelujú najviac v rámci svojich diskurzívnych stratégií, a aké jazykové prostriedky pritom považujú za najvhodnejšie. V Európe, ktorá si privykla na blahobyt a zabezpečenie základných fyziologických potrieb a vníma ich ako samozrejmu vec, je pravdepodobne ťažko sekuritizovať ich ohrozenie (v rovine hladu, straty domova a pod.). Zato je však možné produktívne používať aj sekuritizáciu „nadstavbovej“ potreby – ohrozenia možnosti sebarealizácie. V menej prosperujúcich regiónoch zrejme hlavný sekuritizačný vektor bude smerovať k diskurzívnym stratégiám ohrozenia fyziologických potrieb a bezpečia.

Sekuritizácia ako potenciálny predmet výskumu politickej lingvistiky

Pred politickou lingvistikou, ktorá dnes na Slovensku sa nachádza zatiaľ v štádiu etablovania (pozr. bližšie k danej téme Stefancik, 2016; Adamka, 2016; Dulebova, 2011) vyvstáva otázka, akým spôsobom dochádza k procesu sekuritizácie spoločenských javov. Pričom práve politická lingvistika by mohla sústrediť na iné, než tradičné bezpečnostné otázky. Používané politologické metódy a postupy nemusia byť orientované na tradičné oblasti bezpečnostnej politiky spojené s politicko-mocenskými opatreniami zameranými na obranu štátu pred vojenským napadnutím, ale analýza by sa sústredila na oblasť ohrozenia rozličných entít (obyvateľstva, demokratických hodnôt, kultúrnej identity, ekonomickej stability, životného prostredia a pod.).

Politológovia by v rámci svojich kompetencií odpovedali na otázku, ktoré fenomény a prečo sa v určitom období stávajú v politickej diskusii bezpečnostným problémom (Duleba, 2010). Aktuálna je rovnako otázka, v akých spoločenských súvislostiach sa nejaký fenomén stáva hrozbou. Je možné predpokladať, že niektoré fenomény sa stávajú hrozbou v predvolebnom období, vzhľadom na to, že strach je dôležitým faktorom pre mobilizáciu voličských hlasov. Výskumnou otázkou tak je, či ide skutočne len o toto obdobie, alebo je možné definovať aj iné okolnosti.

Opirajúc sa o Waeveru hypotézu, že za sekuritizáciou stojí vždy elita, zástupcovia spoločensko-vedných disciplín sa sústreďujú rovnako na otázku, kto vybrané problémy sekuritizuje, aké sú postoje hlavných politických aktérov (politické strany, najmä vláadne), ale rovnako ako sa pristupuje k fenoménu občianska spoločnosť. Existuje medzi aktérmi sekuritizácie názorová zhoda, alebo sa vytvára tradičné koalíčno-opozičné alebo pravicovo-ľavicové štiepenie? V tejto súvislosti sa objavuje otázka, či medzi aktérov diskusie patrí aj vedecká a akademická obec a či sa výsledky bádania používajú v diskusii ako argumenty. Napríklad, v diskusii o klimatickej zmene (Scott, 2012) sa používajú rôzne až protichodné štúdie rôznych autorov, pri diskusii o medzinárodnej migrácii sú výsledky vedeckého bádania v politickom diskurze prakticky v marginálnej pozícii.

Pre lingvistickú analýzu ťažiskovou v danej tematike je otázka „*ako sa to deje?*“ (akými jazykovými prostriedkami sa uskutočňuje rečový akt napomáhajúci vytváraniu pocitu ohrozenia pre referenčné objekty). Barry Buzan, Ole Wæver a Jaap de Wilde sa z pochopiteľných dôvodov ako politológovia „prehnane komplikovaným lingvistickým technikám“ vyhýbajú (Buzan et al., 2005: 205). Avšak práve politická lingvistika ako hraničná disciplína, využívajúca v rámci interdisciplinárneho prístupu metódy politologickej a lingvistickej analýzy má možnosť ísť do hĺbky jazykových aspektov procesov sekuritizácie a zodpovedať na otázku, ako sa proces sekuritizácie jazykovo uskutočňuje. Zvlášť zaujímavé sú v kontexte podobne ladených výskumov výskumy zamerané komparatívne, pri ktorých sa porovnávajú diskurzne stratégie a jazykové taktiky v rôznych jazykových areáloch, čo by bez pochyb napomohlo lepšiemu pochopeniu intertextuálnych a inderdiskurzívnych súvislostí, a navyše „spoznanie cudzieho cez prizmu jazyka umožňuje unikátnu možnosť videnia aj samého seba z inej perspektívy“ (Zelenická, 2015: 308).

Súčasný prístup k výskumu problematiky

Stratégie bezpečnostného „migračného“ diskurzu z pozície teórie Kodanskej školy dnes analyzujú viacerí výskumníci tak na Slovensku, ako aj v Česku. Výskum sa však realizuje prevažne v rámci politológie (prípadne sociológie) s uplatnením metodologických postupov diskurznej analýzy. Hoci sa používa príslušné terminologické inštrumentárium, výskum takmer nikdy nenadobúda aj lingvistický rozmer, a to napriek tomu, že v rámci analýzy sa pozornosť sústreďuje na rečové akty a v tejto súvislosti na vyjadrenia politikov a iných aktérov sekuritizácie (Macho, 2013). Napríklad, Jarmila Androvičová (2015) stratégie bezpečnostného „migračného“ diskurzu analyzuje na prejavoch politikov v slovenskom parlamente a vyjadrení politikov v médiách. Autorka zdôrazňuje, že „v prípade bezpečnostného diskurzu je možné identifikovať niekoľko najčastejšie využívaných stratégií, ktoré vo vzájomnom spolupôsobení vedú k sekuritizácii migrantov. Prelína sa v nich definovanie migrácie ako bezpečnostného rizika a kultúrnej hrozby“ (Androvičová, 2015: 64). Bádateľka analyzuje aj základné diskurzne stratégie sekuritizácie danej problematiky: poukazovanie na negatívne skúsenosti s migráciou inde vo svete; migranti ako ohrozenie národnej bezpečnosti a ako globálne bezpečnostné riziko; Slovensko a krajiny strednej Európy ako istá „nárazníková zóna“ vo vzťahu k západnej Európe; negatívna stereotypizácia a delegitimizácia zámerov a motívov migrantov; pozitívna sebareprezentácia a očierňovanie názorových oponentov.

Pri logickom a názornom vytýčení a analýze diskurznych stratégií autorka zostáva prevažne v politologickej rovine, aj keď na príklade množstva výstižných a relevantných výrokov konkrétnych politikov. Síce okrajovo uvádza, že „predchádzajúce diskurzne stratégie sú podporované rôznymi rétorickými prostriedkami, veľmi častým sú hyperbolizácia, využívanie rôznych prirovnaní, viac emocionálne zafarbených výrazových prostriedkov“ (Androvičová, 2015: 82), ale sa nedostáva (čo je pochopiteľne vzhľadom na jej vedeckú profiláciu) k hlbšej lingvistickej analýze. Práve tento moment vnímame ako rozhodujúci, tu vidíme priestor pre zapojenie do podobne ladených výskumov jazykovedcov, ktorí sú dobre zorientovaní v teórii diskurzu a metodologických postupoch diskurznej analýzy a v teórii rečových aktov, vedia podrobiť detailnej analýze lexikálne, štylistické a iné osobitosti textu a urobiť na základe analýzy konkrétnych jazykových prostriedkov, ktoré si ten-ktorý aktér zvolil, aj relevantné závery (Alefirenko, 2015). „Je potrebné sa najprv venovať samotnému jazyku a jeho prirodzenému manipulatívne potenciálu, a pritom sa často stáva, že sa analýza textov, ktoré v sebe obsahujú manipulatívne komponenty vďaka

je až príliš od jazykového podkladu“ (Blaho, 2015: 68). Lingvistický rozbor by si zaslúžili aj argumentačné postupy a zásady (Rizekova, 2010: 64). Podobný názor zdieľajú aj českí jazykovedci, poukazujúci nato, že „problematika jazykového násilí a jazykové manipulácie preštváva byť v súčasnosti výlučne predmetom zájmu politológov, sociológov a psychologov, a zažíva konjunkturu ako relatívne nové téma v oblasti lingvistiky, ktorá disponuje metodologickými nástrojmi pro kritickou analýzu textů a umožňuje tak chápání a odhalování mechanismů jazykové manipulace a na jejich základě pak demystifikaci a demytologizaci společenského a politického diskursu“ (Gazda, 2013: 85).

Záver

V príspevku sme poukázali na inovačné východiska teórie Kodanskej školy ako impulzu a možnosti reinterpretácií pojmu *bezpečnosť* z pozície politickej lingvistiky a diskurznej analýzy, umožňujúcej konceptualizovať bezpečnosť ako diskurznu prax konštitujúcu politické spoločenstvo, v mene ktorého sa artikuluje.

Treba mať na zreteli textuálne chápanie sekuritizácie ako sociálne produktívneho rečového aktu, ktorý legitimizuje politikov na súde opatrenia zamerané na neutralizáciu „existenčných hrozieb“ (či už reálnych alebo len manifestovaných), pričom im umožňuje ignorovať existujúce pravidlá a postupy. Podobne zamerané výskumy by dokázali nielen vysvetliť, ako sa prostredníctvom rečového aktu vytvára pocit ohrozenia u referenčných objektov, ale by (ako sekundárny, ale dôležitý dopad) bezpochyby urýchlili proces etablovania politickej lingvistiky na Slovensku, a zdôraznili váhu lingvistickej zložky v takto orientovanom výskume.

Z hľadiska diskurznej analýzy je mimoriadne podstatné zistenie, že „predkladanie nebezpečenstiev určitému spoločenstvu sa stáva najpohodľnejšou a najvhodnejšou formou ideológie konsolidácie, to jest vytvárania ekvivalencie medzi rôznymi univerzálnymi významami a vytvárania jednotnej, vnútorne si neprotirečivej identity“ (Morozov, 2009: 227).

Zároveň sa vynára aj ďalšia, mimoriadne aktuálna otázka zodpovednosti sekuritizujúceho aktéra za výber jazykových prostriedkov a významov rečových aktov: bude diskurz smerovať k nárastu agresivity alebo naopak k väčšej tolerancii?

Bibliographic references

- ADAMKA, P. 2016. Politická lingvistika? In: Jazyk a politika. Na pomedziilingvistiky a politológie. Bratislava: EKONOM. pp. 11-20. ISBN 978-80-225-4292-0.
- ALEFIRENKO, N. 2015. Language as a State of Ethno-Cultural Consciousness. In: XLinguae European Scientific Language Journal, vol. 8, n. 3, pp. 2-18. ISSN 1337-8384.
- ANDROVICOVA, J. 2015. Migracia a migracna politika na Slovensku – analyza diskurzu, dizertacna praca. Brno: Masarykova univerzita.
- AUSTIN, J. L. 1962. How to Do Things with Words. Oxford: Clarendon Press.
- BALDWIN, D. 1997. The Concept of Security. In: Review of International Studies, vol. 23, n. 1, pp. 5-26. ISSN 0260-2105.
- BERGER, P. – LUCKMANN, T. 1999. Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vedení. Brno: CDK. ISBN 80-85959-46-1.
- BIROVA, J. 2014. Lesson effectiveness, strong and weak sides of the initial implementation of the integrated language approach. In: Komunikácie, vol. 16, n. 3, pp. 41-45. ISSN 1335-4205.

- BIROVA, J. – BARANCOVA, M. – SIMKOVA, Z. 2016. A note on terminology: Bilingualism, plurilingualism and plurilingual intercultural competence or are we all plurilingual? [K pojmosloviu bilinvizmu, plurilingvizmu a viacjazycnej interkultúrnej kompetencii alebo sme všetci viacjazyční?]. In: *XLinguae*, vol. 9, n. 2, pp. 114-127. ISSN 1337-8384.
- BIROVA, J. – BUBÁKOVA, J. 2011. Multikultúra, plurilingvizmus a preklad Charty plurilingvizmu. In: *XLinguae: Trimestrial European Review*, vol. 3, n. 4, pp. 51-58. ISSN 1337-8384.
- BLAHO, M. 2015. Manipulativný rozmer ruskeho a slovenskeho politickeho diskurzu. In: *Hľadanie ekvivalentností VIII*. Presov: FF PU v Presove, pp. 68-73. ISBN 978-80-555-1430-7.
- BUZAN, B. – Wæver, O. – WILDE, J. 2005. *Bezpečnosť – Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum Strategických Studií. ISBN 978-80-9033-336-2.
- BUZAN, B. et al. 1998. *Security: a new framework for analysis*. London: Lynne Rienner Publishers. ISBN 1-55587-784-2.
- BUZAN, B. – HANSEN, L. 2009. *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-87261-4.
- BUZAN, B. – WÆVER O. 2003. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN-13 978-0-511-07663-3.
- CINGEROVA, N. 2012. Struktúrovanie diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej a jej miesto v rámci diskurzívnych štúdií. In: *Jazyk a kultúra*, n. 9, pp. 1-7. ISSN 1338-1148.
- DULEBA, A. 2010. Slovak Foreign Policy after EU and NATO Accession. In: *Panorama of Global Security Environment*. Bratislava: Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy, 2010, pp. 35-48. ISBN 978-80-9740041-8-7.
- DULEBA, A. 2016. The „New Normal“ in Russian Foreign Policy Thinking. In: *New Perspectives*, vol. 24, n. 1, pp. 122-127. ISSN 2336-825X.
- DULEBOVA, I. 2016. Bezpečnosť ako recový akt: pohľad kodárskej školy. In: *Jazyk – kultúra – spoločnosť 3 (vzájomne súvislosti)*. Nitra: FF UKF v Nitre, pp. 49-52. ISBN 978-80-558-1079-9.
- DULEBOVA, I. 2011. Podoby súčasnej českej a slovenskej politickej lingvistiky In: *Jazyk a kultúra*, vol. 2, n. 8, pp. 1-8. ISSN 1338-1148.
- DVORAKOVA, K. 2016. Terminology and Concepts of Immigration Policy in Europe and in France In: *XLinguae European Scientific Language Journal*, vol. 9, n. 1, pp. 2- 23, ISSN 1337-8384.
- FAIRCLOUGH, N. 1996. A Reply to Henry Widdowson's 'Discourse Analysis: A Critical View. In: *Language & Literature*, vol. 5, n. 1, pp. 49-56. ISSN 0963-9470.
- GAZDA, J. 2013. Jazykové prostriedky recových agrese v ruském a českém tisku. In: *Dialog kultur VII. Materiály z mezinárodní vědecké konference*. Hradec Kralov: Gaudeamus, pp. 84-92, ISBN 978-80-86472-57-7.
- GRIGORJANOVA, T. 2015. Dynamické procesy v slovnej zásobe súčasnej rusiny a slovinciny. In: *Hľadanie ekvivalentností VIII*. Presov: FF PU v Prešove, pp. 124-137. ISBN 978-80-555-1430-7.
- GUZI, L. 2013. Narratív ako forma diskurzu. In: *Aktuálne otázky teórie diskurzu*. Presov: FF PU v Presove, pp. 40-50. ISBN 978-80-555-0767-5.
- HANSEN, L. 2006. *Security as Practice. Discourse Analysis and the Bosnian War*. London; New York: Routledge. ISBN 978-0-521-87261-4.
- HRIVIKOVA, T. 2016. Migration, refugee crisis and multiculturalism in the 21st century. In: LISKOVA, D. – STEFANCIK, R. (eds.): *Interkulturelle Kommunikation im Wandel der Zeit : Stellungnahmen zu gegenwärtigen Problemen Europas aus Sicht*

- unterschiedlicher wissenschaftlicher Disziplinen. Hamburg: Verlag Dr. Kovac, pp. 45-56, ISBN 978-3-8300-9134-9.
- HUYSMANS, J. 2000. The European Union and Securitization of Migration. In: *Journal of Common Market Studies*, vol. 35, n. 5, pp. 751-777. ISSN 0021-9886.
- KARYOTIS, G. 2007. European Migration Policy in the Aftermath of September 2001. The Security – migration nexus. In: *Innovation*, vol. 20, n. 1, pp. 1-17. ISSN 1351-1610.
- KOZIĄK, T. 2001. Niektóre aspekty postkomunistycznej skúsenosti: fenomén nacionalizmu a reakcia Zapadu. In: *Politické vedy*, vol. IV., n. 3, pp. 38-50, ISSN 1335-2741.
- LACLAU, E. – MOUFFE, C. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso. ISBN 978-1-85984-330-7.
- LIDAK, J. 2014. International migration, Europe and migration from Africa. In: *Asian and African Studies*, vol. 23, n. 2, pp. 226-254. ISSN 1335-1257.
- MACHO, M. 2013. Propagandistickosť ako imanentná vlastnosť jazyka politického diskurzu. In: *XLinguae European Scientific Language Journal*, vol. 6, n. 1, pp. 3-13. ISSN 1337-8384.
- MASLOW, A. H. 1954. *Motivation and Personality*. New York: Harpaer & Row.
- MARES, M. 2014. The Extreme Right's Relationship with Islam and Islamism in East-Central Europe: From Allies to Enemies. In: *East European Politics and Societies*, vol. 28, n. 1, pp. 205-224, ISSN 0888-3254.
- MOROZOV, V. 2009. *Rossia i drugie: identichnost' i granicy politicheskogo soobshchestva*. Moskva: NLO. ISBN 978-5-86793-584-9.
- NEMETHOVA, I. 2016. The Discourse of Multiculturalism and Integration in Britain. In: STEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politologie*. Bratislava: EKONOM, pp. 312-326. ISBN 978-80-225-4292-0.
- RIZEKOVA, I. 2010. Argumentácia v komunikácii – teória a prax. In: *Tyzden vedy a techniky na Slovensku 2009*. Bratislava: Z-F LINGUA, pp. 60-65. ISBN 978-80-89328-52-9.
- SCOTT, S. V. 2012. The Securitization of Climate Change in World Politics: How Close have We Come and would Full Securitization Enhance the Efficacy of Global Climate Change Policy? In: *RECIEL. Review of European Community & International Environmental Law*, vol. 21, n. 3, pp. 220-230. ISSN 0962-8797.
- SHAPIRO, M. J. 1989. Textualizing Global Politics. In: DER DERIAN, J. – SHAPIRO, M. J. (ed.): *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*. New York: Lexington Books, pp. 11-23. ISBN 0-669-17835-7.
- SMOLÍK, J. 2013. Krajne pravicové politické strany v zemích V4: historie a súčasnosť. In: *Sociológia*, vol. 45, n. 4, pp. 385-410, ISSN 0049-1225.
- STRITZEL, H. 2007. Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond. In: *European Journal of International Relations*, vol. 13, n. 3, pp. 357-383. ISSN 1354-0661.
- STEFANCIK, R. 2016. Politický jazyk. Ako ho definovať? In: STEFANCIK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politologie*. Bratislava: EKONOM, pp. 28-47. ISBN 978-80-225-4292-0.
- SUSOL et al. 2012. *Informačná politika. 2. vydanie*. Bratislava: STIMUL. ISBN 978-80-8127-056-7.
- ULLMAN, R. 1983. Redefining Security. In: *International Security*, vol. 8, n. 1, pp. 129–153. ISSN 0162-2889.
- USIAK, J. – NECAS, P. 2011. Sociálny a politický sektor v kontexte bezpečnosti statu. In: *Politické vedy*, vol. 14, n. 1, pp. 30-49. ISSN 1338 – 5623.

WCEVER, O. 2007. Securitization and Desecuritization. In: International Security, vol. 3, pp. 66-98. ISSN 0162-2889.

ZELENICKA, E. 2015. Vplyv interkultúrneho poznania na komunikáciu v ruskom jazykovom prostredí. In: Hľadanie ekvivalentností VIII. Presov: FF PU v Presove, pp. 306-312. ISBN 978-80-555-1430-7.

Words: 5 129

Characters: 38 641 (21,47 standard pages)

The study is the partial result of the project VEGA 1/0347/15 "Parlamentný jazyk v koncepte stiepných línií".

Doc. Mgr. Irina Dulebová, PhD.
Comenius University in Bratislava
Faculty of Arts
Department of Russian and East European Studies
Gondova 2
814 99 Bratislava
Slovakia
irina.dulebova@uniba.sk

Doc. PhDr. Radoslav Štefánčík, MPol. Ph.D.
University of Economics in Bratislava
Faculty of Applied Languages
Department of Intercultural Communication
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovakia
radoslav.stefancik@euba.sk